

ANAYASA MAHKEMESİNİN GÜNCEL NORM DENETİMİ VE BİREYSEL BAŞVURU KARARLARI HAKKINDA GÖZLEMLER

*Observations on the Constitutional Court's Current Decisions in the Processes
of Both Constituonality Review and Individual Application*

Prof. Dr. O. Korkut KANADOĞLU*
Arş. Gör. Battal Niyazi ŞAHİN**

ÖZ

Anayasa mahkemeleri norm denetimi ve bireysel başvuru yolunda çeşitli ara karar türlerine imza atmaktadır. Alman Anayasa Mahkemesi (FAYM) tarafından da bağdaşmazlık ve çağrı kararı olmak üzere iki ara kararı türü geliştirilmiştir. Türk Anayasa Mahkemesi'nin (AYM) de norm denetimi ve bireysel başvuru yolunda geliştirmiş olduğu kimi karar türleri bulunmaktadır. Bu incelemede AYM'nin son dönemde norm denetimi yolunda verdiği "...yönünden iptal kararları" eleştirel bir gözle değerlendirilmiştir. AYM, ihlalin sebebinin doğrudan kanundan kaynaklanması durumunda ilgili kanunu iptal edebilme yetkisine sahip değildir. Bu durum peşi sıra bir takım hukuki problemleri de meydana getirmektedir. Türk Anayasa Mahkemesi'nin bireysel başvuru yolunda ihlalin sebebinin doğrudan kanundan kaynaklanması durumunda vermiş olduğu "TBMM'ye bildirim" kararlarının nasıl nitelendirileceği de söz konusu problemlerden birisidir. Bu doğrultuda FAYM'nin içtihat yoluyla geliştirdiği çağrı ve bağdaşmazlık kararları önem kazanmaktadır. Makalede FAYM'nin çağrı ve bağdaşmazlık kararları ile bildirim kararları arasında bir mukayeseye gidilmiş ve AYM'nin bildirim kararlarının çağrı ya da bağdaşmazlık kararı olarak nitelendirilip nitelendirilemeyeceği tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Anayasa yargısı, ...yönünden iptal kararı, çağrı kararı, bağdaşmazlık kararı, bildirim kararı, ihlale sebep olan kanunun iptal edilmesi.

* İstanbul Okan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku Ana Bilim Dalı, osman.kanadoglu@okan.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0499-5856.

** İstanbul Okan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku Ana Bilim Dalı, battal.sahin@okan.edu.tr, ORCID: 000-0003-4839-5593.

ABSTRACT

Constitutional courts render various types of interim decisions within the processes of both constitutionality review and individual application. The Federal Constitutional Court (the Federal Court) has developed two types of interim decisions, namely decision on incompatibility and order. The Turkish Constitutional Court (the Court) has also developed some types of interim decisions within the scope of both constitutionality review and individual application processes. In this paper, the “annulment decisions under ...” rendered by the Court recently through the remedy of constitutionality review have been critically evaluated. The Court is not vested with the power to annul the relevant provision in cases where the violation has directly stemmed from the law, which casues certain legal problems. One of these problems is related to the characterisation of the Court’s decisions on “notification to the Turkish Grand National Assembly” in cases where the violation directly stems from the law within the individual application procedure. In this sense, decisions on incompatibility and orders, which have been developed by the Federal Court through jurisprudence, are of importance. In this respect, a comparison has been made between decisions on incompatibility and orders introduced by the Federal Constitutional Court and the Court’s notification decisions, and it has been discussed whether the notification decisions of the Court can be qualified as an order or a decision on incompatibility.

Keywords: Constitutional jurisdiction, annulment decisions under ..., order, decision on incompatibility, notification decision, annulment of the law leading to the violation.

GİRİŞ

Yasama organında çoğunluğa sahip olan ve demokratik yollarla iktidara gelmelerine rağmen demokrasiyi örseleyen siyasal iktidarların yaratmış olduğu acı deneyimlerden sonra normların -özellikle de kanun ve kanun hükmünde kararnamelerin- Anayasa'ya uygunluğunun denetlenmesi bir zorunluluk olmuştur. Bu zorunluluk aynı zamanda anayasanın üstünlüğü ilkesini somutlaştıran bir anayasa organı olarak anayasa mahkemelerinin kurulmasına da yol açmıştır. Ülkemizde de 1924 Anayasası'nda öngörülen Anayasa'nın üstünlüğü ilkesi, 1961 Anayasası ile birlikte Anayasa Mahkemesinin (AYM) kurulmasıyla güvence altına alınmıştır. Başlangıçta sadece normların anayasaya aykırı olup olmadığı yönünde karar veren anayasa mahkemeleri yıllar içerisinde çeşitli karar türlerini içtihat yoluyla üretmiştir. Bu açıdan özellikle Alman Federal Anayasa Mahkemesi (FAYM) ön plana çıkmaktadır. FAYM, içtihat yoluyla başta çağrı ve bağdaşmazlık/uyuşmazlık kararları olmak üzere çeşitli ara kararları türetmiştir. AYM'nin de bu tür ara kararlarına yabancı olmadığı söylenebilir.

Son dönemde AYM'nin içtihat yoluyla geliştirmiş olduğu yeni bir karar türünden daha söz edilebilir. Çalışmanın ilk bölümde AYM'nin norm denetiminde vermiş olduğu ve "...yönünden iptal kararları" olarak adlandırılabilir bu yöndeki kararları incelenmiştir. AYM'nin yakın zaman dilimi içerisinde türetmiş olduğu bu karar tekniğinin dikkat çeken yanı, Anayasa'ya uygunluğu denetlenen normun bir bütün olarak iptal edilmeyip sadece belirli *açılardan* veya *yönlerden* iptal edilmesidir. Yorumlu ret kararını andırırsa da ondan tamamen ayrı bir düzlemde incelenmesi gereken bu yeni karar türü, FAYM tarafından içtihat yoluyla geliştirilen uyuşmazlık/bağdaşmazlık kararıyla karşılaştırılarak ele alınmıştır. Hukuk devleti ilkesinin en önemli unsurlarından biri olan "hukuki belirlilik ve öngörülebilirlik" ilkesi açısından bu karar türünün yaratacağı sorunlar eleştirel bir gözle değerlendirilmeye çalışılmıştır. Ayrıca bu yöndeki kararlar sonucunda Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sisteminde yaşanan karışıklıklara da değinilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde AYM'nin bireysel başvuru sonucunda ihlalin yapısal sorunlardan kaynaklandığını tespit etmesi üzerine TBMM'ye bildirimde bulunduğu kararlarının nitelendirilmesi sorunu

ele alınmıştır. Son örneği pilot karar usulüyle verilen *Nevriye Kuruç*¹ kararında karşımıza çıkan bu yöndeki bildirim kararlarının FAYM tarafından geliştirilmiş olan çağrı kararlarıyla ne ölçüde bağdaştığı incelenmiştir. Nihayet AYM'nin bu kararları, yine FAYM tarafından geliştirilen bağdaşmazlık kararlarıyla karşılaştırılarak her iki karar türünün benzer ve farklı yönleri gösterilmeye çalışılmıştır.

I. AYM'NİN NORM DENETİMİ YOLUYLA VERDİĞİ YENİ BİR KARAR TÜRÜ: "...YÖNÜNDEN İPTAL KARARI"

Anayasa mahkemelerinin asli görev ve yetkilerinden olan Anayasa'ya uygunluk denetiminin konusu, bir hukuk normunun usul ve esas bakımından Anayasa'ya uygun olup olmadığıdır. Bu kapsam gerek soyut gerekse somut norm denetimi için geçerlidir.

Anayasa'ya aykırı normu yürürlükten kaldırarak Anayasa'ya uygunluğu sağlama amacı güden AYM, bununla birlikte anayasal durumun kesin olarak açıklığa kavuşturulması anlamında hukuki güvenliği de sağlamaya çalışmaktadır². Hukuksal güvenliğin sağlanmasında AYM kararlarının açık, net ve belirgin olması ve ikircikli bir durum yaratmaması büyük önem taşımaktadır. Ancak AYM'nin norm denetimi yoluyla son dönemde vermiş olduğu kimi kararlarının türü (niteliği) öğretilerde tartışmaya neden olmuştur. Bu tartışmayı başlatan makalelerden ilki *Gözler*'in "Anayasa Mahkemesinin "...Yönünden İptal Kararları Hakkında Bir Eleştiri" başlıklı makalesidir³.

Bu makalede incelenen 2022/21 karar sayılı "Kamulaştırma Bedelinin Tespiti Davalarında İstinaf Sınırı" kararında AYM, 12/1/2011 tarihli ve 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 341. maddesinin (2) numaralı fıkrasının birinci cümlesinin, "kamulaştırma bedelinin tespitine ilişkin davalar yönünden" Anayasa'ya aykırı olduğuna ve iptaline karar vermiştir. AYM'nin kendine özgü bir yöntemle "iptal ettiği" bu karara konu olan Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun "İstinaf yoluna başvurulabilen kararlar" kenar başlıklı 341. maddesinin (2) numaralı fıkrasının birinci cümlesi şu şekildedir: "*Miktar veya değeri üç bin Türk Lirasını geçmeyen malvarlığı davalarına ilişkin kararlar kesindir.*" Kanununun

¹ *Nevriye Kuruç* [GK], B. No: 2021/58970, 5/7/2022.

² Kanadoğlu, K. ve Duygun, A.M. (2021). *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, s. 457.

³ Gözler, K. (2022). Anayasa Mahkemesinin "...Yönünden İptal Kararları Hakkında Bir Eleştiri. bkz. https://www.anayasa.gen.tr/yonunden-iptal.htm#_ftn (Erişim Tarihi:25.09.2022)

metninde kesinliği ifade edilen davaların “mal varlığı davaları” olarak ifade edilmesine rağmen AYM, kararında ilgili cümleyi “kamulaştırma bedeline ilişkin tespit davaları yönünden” iptal etmiştir.

Bu durumda sorun, AYM'nin bu kararının etkisinin “kamulaştırma bedeline ilişkin olmayan mal varlığı davaları” açısından ne olacağı konusunda yoğunlaşmaktadır. Kanun'un iptal edildiği ifade edildiğine göre, kararın Resmî Gazete'de yayımlanmasının ardından ilgili cümle tamamen yürürlükten kalkacak mıdır? Yoksa AYM'nin iradesi, sadece “kamulaştırma bedeline ilişkin tespit davaları” açısından mı Kanun'un iptal edilmesine yöneliktir? Bu son durumun kabul edilmesi hâlinde bile AYM'nin böyle bir yetkisinin olup olmadığı tartışmaya açıktır. Nitekim *Gözler*'e göre AYM'nin denetlediği kanunun içeriğine yönelik istisna getirme yetkisi yoktur ve böyle bir istisna getirme, kanunda değişiklik yapmak anlamına geleceği için AYM'nin böyle bir istisna koyma çabası yasama yetkisinin gasp edilmesidir⁴. Ayrıca yine *Gözler*'e göre “miktar veya değeri üç bin Türk lirasını geçmeyen mal varlığı davalarına ilişkin kararlar kesindir” hükmü, sadece bir dava türü için bile Anayasa'ya aykırı ise bu norm bütünüyle Anayasa'ya aykırı olacaktır⁵. Buna karşılık AYM'nin bu yöndeki kararlarını; “**kuralı daraltan örtülü iptal kararları**” olarak adlandıran *Gedik*'e göre bu tarz kararlarda Mahkeme, hukuka aykırılığa sebep olan kusuru içinde barındıran kuralı iptal etmeden hükmün uygulamasını daraltıp onun anlamını yeniden oluşturmaktadır⁶. Ayrıca yine *Gedik*'e göre bir normun getirdiği kural, düzenlemenin kelimelerden oluşan yapısı değil anlamıdır. Normun yazılı metninde açıkça ifade edilmemiş olsa da anlamından çıkarabilecek olan bir kural Mahkeme tarafından iptal edilebilir⁷.

Mahkemenin kamulaştırma bedelinin tespiti davalarındaki istinaf sınırı hakkında vermiş olduğu “... **yönünden iptal kararı**” sonrasında Mevzuat Bilgi Sistemi'nde ilgili kanunun nasıl değiştirileceği konusunda da bir karışıklık yaşanmıştır. *Gözler*'in yukarıda belirtilmiş olan makalesini yayımlamasının üzerinden kısa bir süre geçtikten sonra Mevzuat Bilgi Sistemi'nde bir değişikliğe gidilmiştir. Şöyle ki AYM'nin yukarıdaki

⁴ Gözler, K. (2022). https://www.anayasa.gen.tr/yonunden-iptal.htm#_ftn (Erişim Tarihi: 25.09.2022)

⁵ a.g.e.

⁶ Gedik, Ö. (2022), “Norm Denetimi Bakımından Otorite Özgürlük Sarmalındaki Türk Anayasa Mahkemesinin Yorum Yöntemlerine İlişkin Bazı Değerlendirmeler”, *Anayasa Yargısı*, C. 39., S. 1., s. 305.

⁷ a.g.e., s. 306.

kararını vermesinin ardından Mevzuat Bilgi Sistemi'nden ilgili cümle çıkarılmamış fakat bir dipnot düşülerek "Anayasa Mahkemesinin 24/2/2022 tarihli ve E.: 2021/34, K.: 2022/21 sayılı Kararı ile bu fıkranın birinci cümlesi 'kamulaştırma bedelinin tespitine ilişkin davalar' yönünden iptal edildiği" ifade edilmiştir⁸. Fakat *Gözler*'in makalesinin ardından ilgili cümle, madde metninden tamamen çıkarılmıştır. Böylelikle Mahkeme, miktar veya değeri üç bin Türk lirasını geçmeyen mal varlığına ilişkin davalar açısından herhangi bir ayırım mevcut olmaksızın istinaf yoluna gidilemeyeceği yönündeki kanun hükmünü "tamamen" iptal etmiş olmaktadır. Böylelikle Mahkemenin kararındaki kamulaştırma bedelinin tespitine ilişkin davalar açısından gerçekleştirmiş olduğu incelemenin herhangi bir özel anlamı kalmamaktadır.

Burada tartışılması gereken bir diğer husus, kararın Resmî Gazete'de yayımlandığı 15 Nisan 2022 ile ilgili cümlenin madde metninden tamamen çıkarıldığı fark edildiği⁹ 13 Mayıs 2022 tarihleri arasında, değeri ya da miktarı üç bin Türk lirasının altında kalan kamulaştırma bedeline ilişkin davalar açısından istinaf yasağının uygulanmayıp, değeri ya da miktarı üç bin liranın altında kalan mal varlığı davalarında istinaf yasağının uygulanmaya devam etmesi durumunda son grupta kalan kişilerin ayırmacığa tabi tutulup tutulmadığına yönelik olacaktır. Nitekim en azından 13 Mayıs 2022 tarihinden sonrası için bu gruptaki davalar açısından da istinaf yasağı artık mevcut değildir. Burada bir bütün olarak "idarenin" iyi yönetim ilkesine aykırı davrandığı açıktır. İdarenin iyi yönetimi, "bireyin, insan onuruna yakışır bir muameleye tabi tutulduğu, makul ve haklı her türlü beklentisinin gerçekleştiği, her zaman yanında hissettiği, kendisine güven duyduğu şeffaf bir yöntemidir"¹⁰. AYM kararının belirsizliği gerekse Mevzuat Bilgi Sistemi'nde yaşanan karmaşa sonucu eşitlik ilkesine aykırı davranılması ve böylelikle kişilerin aleyhine sonuçların yaratılması kabul edilemez.

AYM'nin Ceza Muhakemeleri Kanunu'nun "Bölge adliye Mahkemesi Cumhuriyet başvuru hakkının itiraz yetkisi" kenar başlıklı 308/A

⁸ Gözler, K. Anayasa Mahkemesinin ...Yönünden İptali Kararları Hakkında Bir Eleştiri Makaleme Bir Ek, <https://www.anayasa.gen.tr/yonunden-iptal-ek.htm> (Erişim Tarihi: 25.09.2022)

⁹ Gözler, bu önemli farklılığı ilk olarak Taylan Barın'ın 13 Mayıs 2022 tarihinde atmış olduğu bir tweeti sayesinde öğrendiğini belirtmektedir.

¹⁰ Akyılmaz, B. (2003). "İyi Yönetim ve Avrupa İyi Yönetim Yasası", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 7., S. 1-2., s. 144.

maddesinin Anayasa'ya aykırılığına yönelik somut norm denetiminde vermiş olduğu karar da benzer bir belirsizlik içermektedir. CMK'nun 308/A maddesinin birinci fıkrası şu şekildedir: "(1) Bölge adliye mahkemesi ceza dairelerinin kesin nitelikteki kararlarına karşı bölge adliye mahkemesi Cumhuriyet başsavcılığı, re'sen veya istem üzerine, kararın kendisine verildiği tarihten itibaren otuz gün içinde kararı veren daireye itiraz edebilir. Sanığın lehine itirazda süre aranmaz. Daire, mümkün olan en kısa sürede itirazı inceler ve yerinde görürse kararını düzeltir; görmezse dosyayı itirazı incelemek üzere ceza daireleri başkanlar kuruluna gönderir. Kurula gönderilen itiraz hakkında, karara itiraz edilen dairenin başkanı veya görevlendireceği üye tarafından kurula sunulmak üzere bir rapor hazırlanır. Kurulun itirazın kabulüne ilişkin kararları, gereği için dairesine gönderilir. Kurulun verdiği kararlar kesindir. Dörtten fazla ceza dairesi olan bölge adliye mahkemelerinde Hâkimler ve Savcılar Kurulu tarafından daire başkanları arasından belirlenen ve dört üyeden oluşan başkanlar kurulu bu incelemeyi yapar. Başkanlar kurulunun bu maddeye ilişkin çalışma usul ve esasları, Hâkimler ve Savcılar Kurulu tarafından belirlenir."

AYM'ye göre "...kuralda anılan itirazın sadece sanık aleyhine değil sanık lehine de yapılmasına imkân tanınmaktadır. Sanık aleyhine kesinleşmiş bir karardan sonra yukarıda belirtilen istisnalar olmadığı halde yeni bir yargılama yapılması aynı fiilden dolayı birden fazla yargılanmama veya cezalandırılmama ilkesine aykırılık oluşturmakta ise de sanık lehine yapılacak itirazlar yönünden böyle bir durumun ortaya çıkması söz konusu değildir. Bu nedenle kuralın sadece "sanığın aleyhine itirazlar" yönünden Anayasa'ya aykırı olduğu sonucuna ulaşılmıştır¹¹." Böylelikle Mahkeme, ilgili Kanun'un "sanığın aleyhine itirazlar" yönünden Anayasa'ya aykırı olduğuna ve kararın Resmî Gazete'de yayımlanmasının ardından dokuz ay sonra yürürlüğe gireceğine 20/01/2022 tarihinde karar vermiştir. Mevzuat Bilgi Sistemi'nde CMK 308/A maddesine bir dipnot düşülmüştür: "Anayasa Mahkemesinin 26/1/2022 tarihli ve E.:2021/48; K.:2022/7 sayılı kararı ile bu fıkranın birinci cümlesi "sanığın aleyhine itirazlar" yönünden iptal edilmiştir. Bu kararın Resmî Gazete'de yayımlanmasından başlayarak dokuz ay sonra (14/1/2023) yürürlüğe gireceği hüküm altına alınmıştır."

Fakat 14/1/2023 tarihinde ne olacağı ise belli değildir. Malvarlığına ilişkin davalar hakkındaki kararın ardından yaşandığı gibi ilgili fıkra tamamen mevzuattan kaldırılacak mıdır? Yoksa dipnot var olmaya

---

¹¹ AYM, E.2021/48, K.2022/7, 26/01/2022, § 21.

devam mı edecektir? Eğer madde metni tamamen kaldırılırsa AYM'nin sanık lehine olağanüstü itiraz yolunun Anayasa'ya uygun olduğu yönündeki görüşünün herhangi bir anlamı kalmayacaktır. Eğer madde metni mevzuattan çıkarılmayıp bu dipnot var olmaya devam edecekse, AYM Kanun'da açıkça bir değişiklik yapmış olacak ve gerçekten bir istisna koymuş olacaktır. Nitekim CMK 308/A hükmüne ilişkin denetimde, mal varlığı davalarına yönelik denetime göre AYM çok daha açık karşılaştırmalar yapmıştır. Mahkemenin iradesinin, sanık lehine olan başvuruların devam ettirilmesine fakat aleyhine başvurma olanağının ortadan kaldırılmasına yönelik olduğu açıktır. Madde metninde "sanık lehine ve aleyhine" ibarelerinin bulunmaması, AYM'nin içine düştüğü sıkıntıyı belirtilen yöntemle aşmasına katkı sağlamıştır.

AYM'nin adının konulması bir hayli zor olan bu tür kararları akla yorumlu ret kararını getiriyor olsa da her iki karar türü arasında önemli farklar bulunmaktadır. Yorumlu ret kararlarında AYM, Anayasa'ya uygun yorum yöntemini kullanmaktadır. AYM, bu yorum yöntemiyle denetlediği bir yasayı, normatif içeriğini esaslı bir şekilde yeniden belirlememek ve yasa koyucunun amacını yanlış bir noktaya çekmemek; kısacası yasanın sözü ve amacı içinde hareket etmek kaydıyla Anayasa'ya uygun bulmakta ve başvurunun veya itirazın reddine karar vermektedir. Anayasa'ya uygun yorum yapılabilmesi için temel gereklilik, denetlenen normun Anayasa'ya uygun bir yorumunun mümkün olmasıdır. Burada özellikle normun metni ve içeriği önem taşımaktadır. Nitekim sözü ve anlamı açık ve belirli olan bir yasaya, yorum yoluyla Anayasa'ya uygunluk atfetmek, yasa koyucunun iradesinin saptırılması olarak görülebilecektir. Sözü ve amacına yönelik hiçbir yorum biçiminin normun Anayasa'ya uygunluğunu sağlayamaması söz konusu olursa, AYM'nin yapabileceği tek şey, normun Anayasa'ya aykırılığına karar vermektir. Mahkeme, yorumlu ret kararlarında bu sınırlar içerisinde kalıp kalmadığını sıkı bir şekilde denetlemeli; sınırlar içerisinde kaldığını da gerekçeli biçimde gösterebilmelidir.

Sonuçta Anayasa'ya uygun yorum, hukuk normunun Anayasa'ya uygun yorumu mümkün oldukça, AYM'nin yasayı iptalden kaçınabilmek ve devamlılığını sağlayabilmek için başvurduğu bir yöntem olarak tanımlanabilir. Mahkemenin Anayasa'ya uygun yorumu mümkün görmesi durumunda normun Anayasa'ya uygunluğu ve buna bağlı olarak hukuken geçerli olabilmesi, gerekçelerin ortaya çıkardığı

yorum dâhilinde veya gerekçeler ölçüsünde kabul edilmelidir¹². Fakat AYM'nin son dönemde vermiş olduğu kararlar, normların Anayasa'ya uygun yorumlarını göstermek ve böylelikle normların geçerliliğini sürdürülmesini sağlamaktan uzaktır. Mal varlığına ilişkin davalar açısından verilmiş olan kararda iptal edilen cümlenin madde metninden çıkarılmaması ve bir dipnotla yetinilmesi, yorumlu ret kararlarına benzer şekilde cümlenin geçerliliğini devam ettirme amacıyla gerçekleştirilmiş olup olmadığı sorusunu ortaya çıkarmıştır.

AYM içine girdiği bu açmazdan FAYM'nin sıklıkla kullandığı bağdaşmazlık/uyuşmazlık karar türünü kullanarak kurtulabilirdi. FAYM bu tür ara kararlarında bir yasayı iptal etmeksizin o yasanın yalnızca Anayasa'ya aykırılığına karar vermektedir. Öncelikle belirtmek gerekir ki FAYM bu karar tekniğini, anayasal ya da yasal bir yetkilendirme olmaksızın içtihat yoluyla türetmiştir. Doktrinde getirilen birçok eleştiriye rağmen bağımsız bir karar şekli olarak uyuşmazlık kararı bugün için FAYM içtihadının olmazsa olmaz bir bölümünü oluşturmaktadır. Uyuşmazlık kararı, FAYM Kanunu'nda ilk kez 1970 yılında yapılan düzenlemelerle kabul edilmiş ancak bu konuda parça parça yapılan düzenlemeler uyuşmazlık kararının koşulları hakkında açıklık içermemiştir.

“ Anayasaya aykırı bir normla karşılaşan FAYM normal olarak iptal kararı vermektedir. Anayasaya aykırılığın anayasaya aykırı normun yalnızca hükümsüz kılınmasıyla giderilebilmesinin mümkün olması ve anayasaya aykırılığın giderilmesinin aynı zamanda anayasaya uygun durumun oluşmasını sağlaması, bu normal durumun gerçekleştiğini gösterir. Ancak bu normal durum, iki ayrı sorunlu durumun ortaya çıkmasını engelleyememektedir. Anayasaya aykırılığın giderilmesinin anayasaya aykırı normun yalnızca iptali ile sağlanamaması ya da anayasaya aykırılığın iptal yoluyla giderilmesinin aynı zamanda anayasaya uygun durumu oluşturamaması, bu iki sorunlu durumu oluşturmaktadır. FAYM de uyuşmazlık kararını bu iki durumun ortaya çıkması halinde kullanmaktadır¹³. ”

Nitekim AYM de CMK 308/A'nın iptal edilmesi durumunun Anayasa'ya uygun durumu oluşturmayacağını ifade etmiş ve olağanüstü

---

¹² Kanadoğlu, K. ve Duygun, A.M. (2021). s. 487.

¹³ Kanadoğlu, K. (2004). *Anayasa Mahkemesi*, İstanbul: Beta Yayınevi, s. 256-267.

itiraz yolunun sanık lehine kullanılmasının Anayasa'ya aykırı bir durum oluşturmadığını; aksine Anayasa'ya uygun olduğunu ileri sürmüştür. FAYM de ücret ve görev tanımı konusunda memur hukukuna yönelik vermiş olduğu norm denetimi kararında Anayasa'ya aykırı yasaları hükümsüz kılmamakta ve bu yasaların hukuki varlıklarını sürdürmelerini sağlayacak biçimde uyuşmazlık kararı vermektedir: “*İlke olarak anayasaya aykırı bir yasa hükümsüz kılınmalıdır. İlişkilerdeki değişiklik sonucu makul bir geçimin asgari standartlarına uygun olmayan bir maaş yasası hakkında Mahkemenin bu şekildeki bir (hükümsüzlük) kararı anayasal düzene şimdikinden daha az uygun bir duruma yol açacaktır; çünkü Anayasanın 33/5. maddesi ücrete ilişkin genel nitelikteki yasal bir düzenlemenin varlığını zorunlu kılar. Her iki anayasal ilkenin –makul bir geçim garantisi ve genel bir ücret yasası- arasındaki bağlantı nedeniyle Federal Anayasa Mahkemesi geçersiz duruma gelen ücret yasalarının hükümsüzlüğüne karar veremez*¹⁴.” FAYM'ye göre hükümsüzlük kararı vermek (yasal bir dayanağı olmaksızın memurlara maaş verilmesi), vermemekten (anayasaya aykırı normun varlığını devam ettirmesi) daha ağır sonuçlar doğuracaktır. Bu karşılaştırma sonucunda FAYM, normun geçerliliğinin devam ettirilmesinin, devam ettirilmemesine oranla Anayasa'ya daha uygun bir netice ortaya çıkaracağını tespit etmiş olmaktadır. Başka bir deyişle FAYM, bir normun uygulanması veya uygulanmaması durumunun hangisinin Anayasa'ya daha uygun bir sonuç yaratacağı konusunda bir tartım yapmaktadır.

Uyuşmazlık kararının hukuki sonuçları FAYM Kanunu'nda düzenlenmemiştir. FAYM içtihadına göre kural olarak Anayasa'yla uyuşmazlığına karar verilen norm uygulanmayacaktır. Ancak norm varlığını sürdürecektir¹⁵. Uyuşmazlık kararı ile hükümsüzlük kararı arasındaki en önemli farklılık da burada yatmaktadır. Hükümsüzlük kararı ile norm tamamen ortadan kalkarken uyuşmazlık kararında norm varlığını sürdürmektedir. Hükümsüzlük kararı karşısında yasama organı, hükümsüzlük kararı verilen kanunun varlığını aynı ya da değişik biçimlerde devam ettirmek istiyorsa bu yönde yeni bir kanun çıkaracaktır. Buna karşılık FAYM'nin uyuşmazlık ve normun uygulanmaması kararıyla yetinmesi hâlinde yasa koyucu yasayı ya ilga edecek ya da Anayasa'ya aykırılığı giderecek şekilde tamamlayacaktır¹⁶.

---

¹⁴ BVerfGE 8, 1, 19.

¹⁵ BVerfGE 72, 9, 18.

¹⁶ Schlaich, K. ve Korioth, S. (2001). *Bundesverfassungsgericht, C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München: s. 286.*

FAYM'nin içtihat yoluyla geliştirmiş olduğu bu karar türü yukarıda "...yönünde iptal kararı" olarak adlandırılan CMK ile ilgili kararda uygulanabilirdi. Üstelik bu ihtimal hukuki belirlilik açısından çok daha uygun bir sonucu doğurabilirdi. AYM, CMK 308/A maddesi açısından bağdaşmazlık/uyuşmazlık kararı vererek maddenin Anayasa'ya aykırılığını tespit edebilir ancak iptal etmeyebilirdi. AYM yine FAYM gibi içtihat yoluyla bu istisnai durumda vereceği bağdaşmazlık kararıyla söz konusu Kanun maddesinin uygulanmasını "sanık lehine olan başvurular" bakımından devam ettirebilirdi. Belirtmek gerekir ki böyle bir kararın verilmesi durumunda da kanuna bir istisna getirilecek, Anayasa'ya aykırılık sorunu tamamen ortadan kalkmayacak ve Anayasa'ya uygunluğu sağlama konusundaki esas görev yasama erkinin olacaktır. Bağdaşmazlık kararının verilmesiyle mevcut durumdaki karmaşa yaşanmayacak ve yasama erki pozitif bir düzenleme yapıncaya kadar sorun en azından tolere edilebilir bir konuma gelecekti. AYM'nin karar repertuarında bu tür ara kararlarıyla karşılaşmak mümkün olsa da bu somut olay bağlamında bağdaşmazlık kararı vermekten kaçındığı görülmektedir.

Son olarak AYM'nin bağdaşmazlık kararını çağrıştıran kimi eski kararlarına değinmek gerekmektedir. AYM, Millî Savunma Bakanlığına bağlı işyerinde çalışan sigortalıların "itibari hizmet süresi"nden yararlanmalarını öngörmeyen düzenlemeye ilişkin olarak şu değerlendirmede bulunmuştur: *"Anayasa Mahkemesi'nden, ancak Anayasa'ya aykırı olan bir yasa hükmünün uygulama alanından kaldırılmasını sağlamak için iptal kararı istenebileceğine, öзде Anayasa'ya aykırı düşmeyen bir kural uygulama alanının genişletilmesi amacıyla iptal edilemeyeceğine göre; bir takım sigortalılara hak tanıyan itiraz konusu hükmün, öteki kesimlere de aynı hakkı tanıyan tamamlayıcı yasama işlemleriyle düzeltilmesi, düzenleme eksikliklerinin bu yöntemle giderilmesi Anayasa'ya uygun ve tutarlı bir tasarruf olacaktır¹⁷."* Anayasayla bağdaşmazlığı daha da açık belirleyen bir başka kararda AYM şu tespitleri yapmıştır: *"Kaldı ki, düzenlemenin özelliğinden kaynaklanan nedenler, inceleme konusu hükmün iptal edilmesi halinde bile, iptal isteminin hukuksal dayanağını oluşturan adaletsizliği gidermiş olmayacaktır. Bu durumda, hazine avukatları dışındaki kamu avukatları yol tazminatından yine yararlanamayacaklar, üstelik Hazine avukatları yasayla kendilerine tanınan ve ileride öteki kamu avukatlarının da yararlanmalarına engel teşkil etmeyen*

---

¹⁷ E. 1988/51, K. 1989/18, KT. 2.5.1989, AYMKD. 25, s. 228.

ekonomik bir haktan yoksun kılınmış olacaktırlar. Böylece, olumsuz doğrultuda gerçekleştirilecek eşitsizliğin, aslında büyük ölçüde çözüme bağlanmış olan soruna olumlu ve köklü çözümler getireceği düşünülemez¹⁸.” Bu ifadelerle AYM, yasanın mevcut hâlinin Anayasa’ya aykırı sonuçlar doğuracağını ifade etmekle beraber kanun iptal edilse dahi “adaletsizliğin” giderilemeyeceğini ifade etmekte; yasanın iptal edilmesinin anayasal sorunu ortadan kaldıramayacağını ve daha da olumsuz sonuçlar doğuracağını açıkça ifade etmektedir.

Nitekim CMK 308/A açısından da benzer ifadeler zımnen de olsa kullanılmaktadır. CMK 308/A maddesi bakımından AYM, maddenin düzenlediği iki kurumdan birinin Anayasa’ya uygun olduğunu ve uygulanması gerektiğini açıklıkla ifade etmektedir. Diğer kurumun (sanık aleyhine olan itirazlar) ise Anayasa’ya aykırı olduğu belirtilmektedir. Bu durumda aleyhe olan kurumu iptal etmek için Anayasa’ya uygun olan kurumu feda etmemek gerekir. Nitekim bu durumda, Mahkemenin kendi deyimiyle, “adaletsizliğin” ortadan kalkmış olduğu rahatlıkla söylenemeyecektir.

Yürürlükte olan bir normun ancak belirli yönlerden Anayasa’ya aykırı olmasına karşın tümünün iptal edilmesiyle Anayasa’ya daha aykırı bir durumun ortaya çıkacağı ve bu nedenle normun iptal edilmemesi gerektiği düşüncesi, AYM’nin hükmün açıklanmasının geri bırakılması (HAGB) kurumuna ilişkin somut norm denetimi yolunda vermiş olduğu iptal kararı sonrasında da gündeme gelmiştir. AYM, HAGB’ye itirazı düzenleyen 271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu’nun (12) numaralı fıkrasını, “Hükmün açıklanmasının geri bırakılması kararlarına karşı itiraz yolunun açık olduğunu düzenleyen kural; bu kanun yoluna başvuranların iddia ve delillerinin dikkate alınmasında, çatışan menfaatlerin dengelenmesinde, temel hak ve özgürlüklere yapılan müdahalenin demokratik toplum düzeninin gereklerine uygunluğunun ve ölçülülüğünün belirlenebilmesinde belirli ve etkili bir denetim yolu öngörmemektedir. Bu durum temel hak ve özgürlüklere yapılan müdahalelerin giderilmesinde ve kamu gücünü kullananların keyfi davranışlarının önüne geçilmesinde bireye tanınmış olan yetkili makama başvurma imkânının sağlanmasını isteme hakkını ihlal etmektedir. Nitekim kuralın anılan hususları karşılayacak şekilde uygulanamadığı da görülmektedir. Doğrudan temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması rejimi ile ilgili olan bu tür bir muhakemenin yokluğu etkili başvuru hakkıyla bağdaşmamaktadır.”

---

¹⁸ Kanadoğlu, K. (2008). “Yeni Anayasa Arayışları ve Karşılaştırmalı Hukuk Bağlamında Anayasa Mahkemesi”, *Anayasa Yargısı*, C. 24., S. 1., s. 86-87.

diyerek dokuz ay sonra yürürlüğe girmesi kaydıyla iptal etmiştir. AYM'nin HAGB'nin uygulanması sırasında yaşanan hukuki sorunları, HAGB'ye itirazın iptal edilmesi için gerekçe olarak kullanması öğretide yoğun bir tartışmaya yol açmıştır¹⁹.

Gözler, HAGB kararlarına karşı istinaf yoluna gidilemese de hiç olmazsa itiraz yoluna gidilebildiğini; itiraz yolunun da kaldırılması ve dokuz ay içerisinde TBMM'nin herhangi bir adım atmaması durumunda hükmün açıklanmasının geri bırakılması kurumu açısından Anayasa'ya "daha da" aykırı bir durumun oluşacağını ileri sürmektedir²⁰. Gözler bu durumu "Dimyat'a pirince giderken evdeki bulgurdan da olmak" şeklinde ifade etmiştir. Altıparmak ise Gözler'in "daha da Anayasa'ya aykırı bir durum oluşacak" görüşüne karşı çıkmaktadır. Altıparmak'a göre "Eğer yasama organı bu konuda düzenleme yapmazsa, Gözler'in iddia ettiği gibi "daha da Anayasaya aykırı" bir durum ortaya çıkmaz, çünkü bu kez etkili başvuru yolu olmadığı için herkes AYM'ye bireysel başvuruda bulunabilir²¹."

Aynı konuya ilişkin iki farklı görüşten de anlaşılacağı üzere normun iptalinin Anayasa'ya daha da aykırı bir durumu ortaya çıkaracağı her zaman rahatlıkla söylenemez. Normun iptal edilmesiyle ortaya çıkacak sonucun her durumda detaylı bir biçimde incelenmesi gerekmektedir. Gerçekten normun hukuk düzeninden ayrıştırılması Anayasa'ya daha aykırı bir durum oluşturacaksa iptal kararı vermekten kaçınılabilir ve bağdaşmazlık kararı verilebilir. AYM'nin HAGB'ye itiraz hükmünü iptal ettiği kararında bu yönde bir değerlendirme yapmadığı ortadadır. Oysa bu gibi durumlarda Mahkemenin daha hassas bir inceleme yapması beklenirdi; en azından ilgili kararda HAGB'ye itiraz kuralının iptalinin, Anayasa'ya daha da aykırı bir durum oluşturup oluşturmayacağı tartışılabilirdi.

---

¹⁹ İlgili tartışma Kemal Gözler, Kerem Altıparmak ve Tolga Şirin arasında yaşanmıştır. Bkz. Gözler, K., "Anayasa Mahkemesinin Hükmün Açıklanmasının Geri Bırakılması Kararı Üzerine", <https://www.anayasa.gen.tr/hagb.htm> (Erişim Tarihi: 25.09.2022); Altıparmak, K., "Anayasa Mahkemesinin HAGB İptal Kararı Neden Doğru?", <https://blog.insanhaklariokulu.org/anayasa-mahkemesinin-hagb-iptal-karari-neden-dogru-kemal-gozlere-bir-cevap/> (Erişim Tarihi: 04.10.2022); Şirin, T., "İhmal Yoluyla Anayasaya Aykırılık: Kemal Gözler'in Yazısı Vesilesiyle Bir Değerlendirme", https://www.tolgasirin.com/post/yasama_ihmalleri (Erişim Tarihi: 04.10.2022)

²⁰ Gözler, K. "Anayasa Mahkemesinin Hükmün Açıklanmasının Geri Bırakılması Kararı Üzerine", bkz. <https://www.anayasa.gen.tr/hagb.htm> (Erişim Tarihi 04.10.2022)

²¹ Altıparmak, K. (2022). "Anayasa'ya Aykırı Olan Kurum mu Kural mı? Kemal Gözler'in Cevabına Cevap", <https://blog.insanhaklariokulu.org/anayasaya-aykiri-olan-kurum-mu-kural-mi-kemal-gozlerin-cevabina-cevap/> (Erişim Tarihi 04.10.2022)

II. YAPISAL SORUNLARDAN KAYNAKLANAN İHLALLERE İLİŞKİN AYM'NİN YENİ TÜR KARARLARININ NİTELENDİRİLMESİ SORUNU

2012 yılından itibaren bireysel başvurular hakkında karar veren AYM özellikle son yıllarda²² çeşitli karar türlerini içtihat yoluyla geliştirmektedir. Bu başlık altında AYM'nin bireysel başvuru sonucunda tespit ettiği hak ihlalinin kanunilik ilkesine aykırılıktan (uzman mahkemenin hükme esas aldığı kanun hükmünden) kaynaklandığını tespit ederek yapısal nitelikteki sorunlara işaret ettiği kararları ele alınacaktır. Bu kararlar “**bildirim kararları**” olarak adlandırılabilir. Bildirim kararlarının FAYM'nin içtihat yoluyla geliştirdiği çağrı ve bağdaşmazlık kararlarıyla karşılaştırılması önem taşımaktadır.

A. BİLDİRİM KARARLARI

AYM'nin Temmuz 2022 tarihi itibarıyla pilot karar²³ usulünü uygulamış olduğu toplam beş adet kararı bulunmaktadır. Bunlar, *Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş. ve diğerleri*²⁴, *Nevriye Kuruç*²⁵, *Hamit Yakut*²⁶, *Keskin Kalem Yayıncılık ve Ticaret A.Ş. ve diğerleri*²⁷ ve *Y.T.*²⁸, kararlarıdır. Her beş kararda da Mahkeme, “*ihlalin bir yasama işlemi olan kanun hükmünden kaynaklandığı anlaşılmaktadır*” ya da “*yapısal sorun teşkil eden durumun telafi edilebilmesi için kanuni bir düzenleme ile bu konuda*

²² Bildirim kararları açısından önemli bir ağırlık teşkil eden pilot kararların tamamı AYM tarafından 2019-2022 yılları arasında karara bağlanmıştır. Bunlardan ilki 2019 yılında, ikisi 2021 yılında ve son ikisi de 2022 yılı içerisinde karara bağlanmıştır.

²³ AYM İçtüzüğü'nün 75. maddesi, AYM'ye kimi şartların oluşması durumunda bireysel başvuruda pilot karar usulünü uygulayabilme yetkisi tanımıştır: “Bölümler, bir başvurunun yapısal bir sorundan kaynaklandığını ve bu sorunun başka başvurulara da yol açtığını tespit etmeleri ya da bu durumun yeni başvurulara yol açacağını öngörmeleri hâlinde, pilot karar usulünü uygulayabilirler. Bu usulde, konuya ilişkin Bölüm tarafından pilot bir karar verilir. Benzer nitelikteki başvurular idari mercilerce bu ilkeler çerçevesinde çözümlenir; çözümlenmediği takdirde Mahkeme tarafından topluca görülerek karara bağlanır.” Pilot karar usulü Almanya'nın anayasa şikâyeti uygulamasında bulunmamaktadır. AIHM ise pilot karar usulünü içtihat yoluyla geliştirmiş ve 21 Şubat 2011 tarihinde İçtüzüğü'ne eklemiştir. Mahkeme İçtüzüğü'nün 61. maddesi şöyledir: “Mahkeme, kendisine sunulan bir başvuruya dayanak oluşturan olayların, ilgili Sözleşmecî Tarafa yapısal veya sistemik bir sorunu ya da diğer benzer başvuruların yapılmasına neden olan ya da olabilecek nitelikte başka bir aksaklığın varlığını ortaya koyması durumunda, pilot karar usulünü uygulamaya karar verebilmekte ve bir pilot karar verebilmektedir.”

²⁴ *Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş. ve diğerleri* [GK], B. No: 2016/5903, 10/3/2022.

²⁵ *Nevriye Kuruç* [GK], B. No: 2021/58970, 5/7/2022.

²⁶ *Hamit Yakut* [GK], B. No: 2014/6548, 10/6/2021.

²⁷ *Keskin Kalem Yayıncılık ve Ticaret A.Ş. ve diğerleri* ([GK], B. No: 2018/14884, 27/10/2021.

²⁸ *Y.T.* ([GK], B. No: 2016/22418, 30/5/2019.

*başvurulabilecek bir mercinin oluşturulması gerekmektedir*²⁹ demektedir. Mahkeme, vermiş olduğu ihlal kararının kaynaklandığı yapısal sorunların ortadan kaldırılması ya da ihlali önleyecek yeni kurumların oluşturulması için kararın Türkiye Büyük Millet Meclisine bildirilmesine karar vermektedir.

Bildirim kararı olarak adlandırılabilir olan her beş pilot kararında da ihlalin kaynağının yapısal sorunlardan kaynaklandığının tespiti ve kararın TBMM'ye bildirilmesinin yanı sıra, AYM İçtüzüğü'nün 75. maddesinin tanıdığı yetki doğrultusunda yapısal soruna ilişkin benzer başvuruların incelenmesi de ertelenmiştir³⁰. Böylelikle Mahkeme, yapısal soruna ilişkin mevcut durumu yasama organına bildirme kararının dışında bir de **erteleme kararı** vermektedir. Fakat bu erteleme kararına rağmen AYM İçtüzüğü'nün 75/1. maddesi uyarınca benzer nitelikteki başvurular idari mercilerce pilot karar doğrultusunda çözümlenecektir. Çözümlemediği takdirde ise AYM tarafından topluca görülerek karara bağlanacaktır. Bu tür kararlarıyla Mahkeme, önüne gelen ve yapısal sorundan kaynaklanan birçok başvurunun görülmesini ertelemekte ve fakat pilot karara ilişkin tüm hukuksal uyumsuzlukları karardaki ilkeler çerçevesinde çözmeye yetkisini idari mercilere bırakmaktadır. Bu yetkinin idari mercilerce nasıl kullanıldığı sorusu, bireysel başvuru kararlarının icrasının etkinliği açısından önemli ve özellikle incelenmesi gereken bir konudur. Zira idari merciler tarafından **pilot karar** usulüne uygun çözümler bulunamazsa, ilgili başvuruların tekrar Mahkeme tarafından topluca görülmesi ve karara bağlanması gerekecektir. Bu durumda da pilot karar usulü hedefinden uzaklaşmış olacaktır.

AYM'nin pilot karar usulünü uyguladığı başvurulardaki hukuki uyumsuzluklar bir kanundan kaynaklanıyorsa ve Mahkeme ilgili kanunu iptal edemiyorsa, ilgili "idari merciler" çözmeleri gereken çok önemli bir sorunla karşı karşıya kalacaktır. Öyle ki bu durumda idari merciler söz konusu kanunları "ihmal" mi edecektir? Şayet bu soruya olumlu yanıt verilirse ihlale yol açtığı tespit edilen kanun zımnen uygulanmayacaktır

---

²⁹ *Nevriye Kuruç*, § 112. Benzer ifadeler *Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş. ve diğerleri* kararında da geçmektedir: "Yukarıdaki değerlendirmeler çerçevesinde BİK ve asliye hukuk mahkemelerinin 195 sayılı Kanun'un 49. maddesi kapsamında verdikleri -sistemik bir sorunun varlığına işaret eden- aynı yöndeki kararlarının doğrudan kanun hükmünden kaynaklandığı dikkate alındığında benzeri yeni ihlallerin önlenmesi için ülkemizde hâlihazırda işleyen mevcut sistemin yeniden ele alınması ihtiyacı ortadadır." (§ 108).

³⁰ AYM pilot karar usulüyle karara bağladığı *Nevriye Kuruç* başvurusunda aynı nitelikteki başvuruları 4 ay, diğer üç pilot kararda ise 1 yıl boyunca ertelenmiştir.

ki idari mercilerin böyle bir yetkisi yoktur. Üstelik böyle bir yetkiyi AYM'nin kendi yaptığı İçtüzük ile tanınması ve mahkemelere ait olan yargısal sorunu çözme yetkisini idareye devretmesi Mahkemenin kuvvetler ayrılığına dayalı bir hukuk devletinde sahip olduğu anayasal yetkilerini aştığını³¹ göstermektedir. Nitekim internet sitelerine erişimin engellenmesine yönelik yapısal sorunlara işaret eden bir pilot karar olan *Keskin Kalem Yayıncılık* kararı sonrasında bile birçok internet sitesine erişim engellenebilmiştir³². Sonuç olarak belirtilmelidir ki “sorunun idari mercilerce karara uygun bir şekilde çözülmesi” yönündeki mekanizmanın ihlalin doğrudan kanundan kaynaklandığı hâllerde hak ihlallerini giderecek etkili bir icra kabiliyeti bulunmamaktadır.

AYM'nin yapısal sorunlardan kaynaklı ihlaller dolayısıyla TBMM'ye bildirimde bulunduğu kararlar, pilot karar usulünü uyguladığı kararlarıyla sınırlı değildir. AYM, *Süleyman Başmeydan*³³, *Bedrettin Morina*³⁴, *Sabri Uhrağ*³⁵ ve *Süleyman Kurtel*³⁶ başvurularında da yapısal sorunların çözümü için kararların TBMM'ye bildirilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Süleyman Başmeydan ve *Ahmet Özbey*³⁷ başvuruları aynı soruna yöneliktir. *Ahmet Özbey* kararında AYM, *Süleyman Başmeydan* başvurusunda vermiş olduğu TBMM'ye bildirme hükmünü hatırlatmış ve şu ifadelerde bulunmuştur: “*Süleyman Başmeydan* kararında HAGB kararı verildiği takdirde el konulan eşya yönünden nasıl bir karar verileceği ve müsadere tedbirinin nasıl uygulanacağı konusunda bir belirsizliğin bulunduğu, söz konusu belirsizliğin ne şekilde giderileceğinin yasama organının takdirinde olduğu belirtilerek yapısal sorunun çözümü için keyfiyetin Türkiye Büyük Millet Meclisine bildirilmesine karar verilmiştir. Bu bağlamda daha önce tespit edilmiş ve keyfiyetin bildirildiği yapısal bir sorunun çözümü için yeniden yasama organına bildirimde bulunulmasına gerek görülmemiştir³⁸.”

---

³¹ AYM İçtüzüğü'ndeki diğer problemler için bkz. Kanadoğlu, K. (2022). “Bireysel Başvuruya İlişkin İçtüzük Düzenlemelerinin Anayasalığı Sorunu. Bkz. <https://okan.edu.tr/hukuk/sayfa/8085/bireysel-basvuruya-iliskin-ictuzuk-duzenlemelerinin-anayasalligi-sorunu/> (Erişim Tarihi: 25.09.2022)

³² Bkz. <https://ifade.org.tr/engelliweb/> (Erişim Tarihi:26.09.2022)

³³ *Süleyman Başmeydan* [GK], B. No: 2015/6164, 20/6/2019.

³⁴ *Bedrettin Morina* [GK], B. No: 2017/40089, 5/3/2020.

³⁵ *Sabri Uhrağ* [GK], B. No: 2017/34596, 29/12/2020.

³⁶ *Süleyman Kurtel* [GK], B. No: 2016/1808, 22/1/2021

³⁷ *Ahmet Özbey*, B. No: 2018/20063, 30/6/2021

³⁸ *Ahmet Özbey*, § 45.

Her iki karar arasında iki yılı aşkın bir süre bulunmaktadır. Bu örnek Anayasa'nın 153. maddesi gereği anayasa organları arasında olması gereken hukuksal etkileşimin ne denli zayıf olduğunu göstermektedir. Bu zayıflığı daha çarpıcı bir şekilde ortaya koyan bir diğer başvuru, *Atilla Yazar ve diğerleri*³⁹ başvurusudur. Mahkeme bu kararında HAGB kurumunun bütününe ilişkin önemli tespitlerde bulunmuş ve HAGB kararlarının çeşitli temel hakları ihlal eder hâle geldiğini vurgulamıştır. Ayrıca AYM, HAGB kurumunun taşınması gereken hukuki nitelikleri de detaylı bir şekilde belirlemiştir: *"Böylelikle bir bütün olarak HAGB kurumunu oluşturan mevzuatın başta ifade özgürlüğü olmak üzere temel hak ve özgürlüklerin sürekli ihlallerine yol açan yapısal sorunlar ihtiva ettiği ve söz konusu sorunları kanun koyucunun düzenlemesi dışında bir yolla söz gelimi yargı organlarınca yapılan yorumlarla ortadan kaldırmanın mümkün olmadığı sonucuna ulaşılmıştır"*⁴⁰.

Fakat AYM, HAGB kurumuna ilişkin yapısal sorunları tespit ettiği bu üçüncü bireysel başvuru kararının sonuç bölümünde diğer iki karardan farklı bir tutum sergilemiştir. Önceki iki başvuruda *"yapısal sorunların çözümü için kararın TBMM'ye gönderilmesine"* hükmetmiş olmasına rağmen AYM, *Atilla Yazar ve diğerleri* başvurusunda *"kararın bilgi için TBMM'ye"* gönderilmesine karar vermiştir. Burada bir vurgulama farkından daha büyük bir farklılık olduğu söylenebilecektir. Nitekim HAGB'ye ilişkin önceki iki kararın ardından yasama organının herhangi bir adım atmamasının AYM'yi böyle farklı bir yol izlemeye sevk ettiği görülmektedir. Nihayet AYM, HAGB'ye ilişkin *Atilla Yazar* başvurusuyla neredeyse eş zamanlı olarak Resmî Gazete'de yayımlanan somut norm denetimi kararında, HAGB kararlarına itiraz edilebileceğini öngören normu iptal etmiştir⁴¹.

Benzer bir durum AYM'nin pilot karar usulünü uyguladığı *Y.T.*⁴² kararının ardından da yaşanmıştır. *Y.T.* başvurusunda Mahkeme, kötü muameleye maruz kalma riski bulunan ülkeye sınır dışı edilme kararına karşı başvurulabilecek etkili bir yargı yolu bulunmaması nedeniyle etkili başvuru hakkının ihlal edildiği iddiasını incelemiştir. Başvurucu *Y.T.*, Rusya Federasyonu Kabardey-Balkar Özerk Cumhuriyeti

---

³⁹ *Atilla Yazar ve diğerleri* [GK], B. No: 2016/1635, 5/7/2022.

⁴⁰ *Atilla Yazar ve diğerleri* [GK], § 173.

⁴¹ E.2021/121, K.2022/88, 20/07/2022.

⁴² *Y.T.* [GK], B. No: 2016/22418, 30/5/2019.

vatandaşıdır. Başvuruya konu olan müdahalenin kanuni dayanağı, 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanun'un yabancıların sınır dışı edilmelerini düzenleyen 53. ve 54. maddeleridir. İlgili maddeler 676 sayılı KHK ile değiştirilerek maddeye ek hükümler ihdas edilmiştir. Buna göre anılan Kanun'un 54. maddesinin (1) numaralı fıkrasının (b), (d) ve (k) bentlerinde sınır dışı edilmelerine karar verilen kişiler için dava açma süresi boyunca ve dava açıldığı takdirde de yargılama süresince -değişiklikten önceki durumdan farklı olarak- sınır dışı etme işleminin durmayacağı öngörülmüştür. İlgili değişiklikten sonra başvuru Y.T. hakkında kamu güvenliği veya kamu sağlığı bakımından tehdit oluşturan kişilerden olduğu belirtilerek sınır dışı etme kararı alınmıştır. AYM'ye göre *"somut davada ortaya çıkan durum, idare mahkemesinin uygulamasından veya mevzuatı yanlış yorumlamasından değil 6458 sayılı Kanun'un 53. maddesinin (3) numaralı fıkrasında yapılan değişiklikten kaynaklanmaktadır. Bu değişikliğin Anayasa'nın 17. maddesinin birinci ve üçüncü fıkralarında güvence altına alınan yaşam hakkı ve kötü muamele yasağı, bu haklarla bağlantılı olarak 40. maddesinde güvence altına alınan etkili başvuru hakkı ile Anayasa Mahkemesinin bu konudaki yerleşik içtihatlarıyla uyumlu olmadığı anlaşılmaktadır"*⁴³.

Y.T. başvurusu hakkında verilen ihlal kararının kanun metninden kaynaklandığını tespit ettikten sonra önüne gelen G.I. ve diğerleri başvurusunda Mahkeme, *"Y.T. kararı sonrasında 7196 sayılı Kanun'un 75. maddesiyle 6458 sayılı Kanun'un 53. maddesinin (3) numaralı fıkrasında bazı değişiklikler yapılmıştır. Buna göre sınır dışı etme kararına karşı iptal davası açıldığında işlemin yürütmesi kendiliğinden durmakta ise de Anayasa Mahkemesinin önündeki mevcut başvurular pilot kararda belirtilen şekilde çözüm üreten hukuki düzenleme bir yıllık süre içinde yapılmamıştır. Dolayısıyla eldeki başvurular özelinde Y.T. kararında ortaya konan ilke ve değerlendirmelerden ayrılmayı gerektiren yeni bir durumun bulunmadığı görülmektedir. Başvurucuların ülkelerine geri gönderilmeleri hâlinde kötü muameleye maruz kalacaklarına ilişkin iddialarını inceletebilecekleri etkili bir başvuru yolu olmadığının kabul edilmesi gerekir"*⁴⁴. diyerek ihlal kararı vermiştir. AYM, Y.T. pilot kararının ardından yasada bir değişiklik yapıldığını ifade etmekle beraber, ilgili değişikliğin pilot kararda belirtilen şekilde çözüm üretmediğini belirtmiş ve başvuru sahiplerinin kötü muamele yasağıyla bağlantılı olarak Anayasa'nın 40. maddesinde güvence altına

---

⁴³ Y.T., § 65.

⁴⁴ G.I. ve diğerleri, B. No: 2017/5849, 24/3/2021, § 42.

alınan etkili başvuru haklarının ihlal edildiğine hükmetmiştir. Ancak Mahkeme pilot kararın ardından gerçekleştirilen değişikliğin yeterli olmadığını belirtmesine rağmen *G.I. ve diğerleri* kararının tekrar TBMM'ye bildirilmesini gerekli görmemiştir.

AYM'nin bu tutumu, benzer başvuruların tamamının incelenerek ihlalle sonuçlandırılması yerine ilgili mercilerce çözüme kavuşturulmasını, diğer yandan da ihlâlin kaynağının ortadan kaldırılması suretiyle yapısal sorunun giderilmesini sağlamak⁴⁵ olarak belirttiği pilot karar usulünün amacına uygun düşmemektedir. Pilot karar usulünün uygulanmasının ya da yapısal sorunlardan kaynaklı ihlallerin TBMM'ye bildirilmesinden sonra aynı konularda ihlal kararlarının çıkıyor olması, daha büyük çaplı başka bir sorunun yansımından başka bir şey değildir. Bu sorun, AYM'nin temel hak ihlaline yol açtığını tespit ettiği normları iptal edememesidir. AYM'nin FAYM'ye tanınan bireysel başvuru yolunda derece mahkemelerinin kararına dayanak oluşturan ve hak ihlaline yol açan Anayasa'ya aykırı kanunları iptal edebilme yetkisine sahip olmaması, "*bildirme*" ya da "*pilot karar*" usulünün nitelendirilmesi sorununu da ortaya çıkarmaktadır.

1. Bildirim Kararlarının Diğer Karar Türleriyle Karşılaştırılması

a. Çağrı Kararları ile Karşılaştırılması

Göztepe'ye göre FAYM'nin icat ettiği ve Alman hukukunda "*çağrı kararları*" olarak kavramsallaştırılan olgu Türk hukuk düzenine uyarlanıp bireysel başvuru kararları ışığında incelenecek olursa bireysel başvuru usulü kapsamında AYM "*doğrudan*" ve "*dolaylı*" çağrı kararları üretmiştir⁴⁶. Göztepe'ye göre yapısal sorunun çözümü için kararın yasama organına yollanması "*doğrudan çağrı kararı*"⁴⁷ iken son kertede yasama

⁴⁵ Hamit Yakut [GK], B. No: 2014/6548, 10/6/2021, § 128.

⁴⁶ Göztepe, E. (2021). "Bireysel Başvuru Kararlarının İcrası: Anayasa Mahkemesinin Doğrudan ve Dolaylı 'Çağrı Kararları' Üzerine Bir İnceleme", *Anayasa Yargısı* 38 (1), s. 57. Göztepe'ye atıfla Yıldız'da AYM'nin yasanın Anayasa'ya aykırı olduğu ve bu sorunun yasama organınca düzeltilmesi gerektiği yönünde çağrı kararları formüle ettiğini belirtmektedir, Yıldız, E. (2022). "Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesinin 'Katı Yorum' İçtihadı ve Anayasa'ya Uygun Yorum", *Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Akademik Dergisi*, s. 152.

⁴⁷ Göztepe, doğrudan çağrı kararlarına örnek olarak pilot karar usulünün uygulandığı Y.T. ve pilot karar usulü uygulanmasa da TBMM'ye bildirimde bulunulduğu *Süleyman Başmeyer*dan ve *Bedrettin Morina* kararlarını göstermekte ve incelemektedir. Göztepe'nin makalesinin yayınlanmasından sonra AYM, pilot karar usulünü uyguladığı dört karar daha vermiştir. Bunlar, *Neziye Kuruç*, Yeni Gün Haber Ajansı A.Ş. ve diğerleri, *Keskin Kalem Yayıncılık ve Ticaret A.Ş. ve diğerleri* ve *Hamit Yakut* kararlarıdır.

organının ya da yürütme ve idarenin yapması gerekenlere değinilmemiş fakat kararın gereklerinin yerine getirilmesi uygulayıcı ve öğretici görüşlerinin yorumuna bırakılmışsa “*dolaylı çağrı kararı*” mevcuttur⁴⁸.

Bu noktada FAYM'nin vermiş olduğu çağrı kararlarının tanımlanması önemlidir. Çağrı kararlarında FAYM, hukuki durumun hâlen Anayasa'ya uygun olduğunu belirtmekte fakat aynı zamanda normun ilerleyen zamanlarda Anayasa'ya aykırılığa doğru evrilebileceğini bildirmekte ve Anayasa'ya aykırılığa dönüşme tehdidinin yasama organının alacağı tedbirlerle engellenmesi çağrısında bulunmaktadır⁴⁹. Çağrı kararının hukuki sonuçları ne Alman Anayasası'nda ne de FAYM Kanunu'nda düzenlenmiştir.

FAYM, yasanın Anayasa'ya uygunluğunu “*gerekçeler ölçüsünde*” saptamaktadır. Belirli bir durumun gelecekte Anayasa'ya uygun kabul edilemeyeceğini şerh düşen yasama organına yönelik çağrılar, bu gerekçelerde ifade edilmektedir. Hüküm fıkrasında gerekçelere yapılan atf esasen uyarıcı bir içeriğe sahiptir. Yoksa yasanın ileride Anayasa'ya aykırı hâle geleceğine dair ifadenin kesin hüküm etkisi ve yürütme ve yasama organları açısından bağlayıcılığı yoktur⁵⁰. Henüz Anayasa'ya uygun olan hukuki durumun Anayasa'ya aykırı hâle dönüşmeden önce düzeltilmesi ve ilerideki Anayasa'ya aykırılığın önünün kesilmesi yönündeki çağrı kararı sonucunda yasama organı harekete geçme zorunluluğu altında değildir⁵¹. Normun yapısına ve gelecekteki Anayasa'ya aykırılık duruma dair yapılan bu uyarı niteliğindeki çağrıya yasama organı uyabileceği gibi uymayabilir de. Yasama organı, çağrı kararının uyardığı noktalar üzerinde bir düzenlemeye gitmemiş olsa bile ilgili norm ilerleyen yıllarda Anayasa'ya aykırılık iddiasıyla Mahkemenin önüne gittiğinde Anayasa'ya aykırılık kararı verilebilecektir.

FAYM'nin çağrı kararları, içerdiği bu yöndeki ipucuyla hukuk uygulayıcıları açısından da göz önünde bulundurulmalıdır. Nitekim ileride bir normun Anayasa'ya aykırı düşebileceğine yönelik kararlar, ilerleyen yıllarda normun Anayasa'ya aykırı olduğunu iddia edecek

---

⁴⁸ Göztepe, E. (2021). s. 57-58.

⁴⁹ Pestalozza, C. (1976). “‘Noch verfassungsmaessige’ und ‘bloss verfassungswidrige’ Rechtslagen”, in: *Bundesverfassungsgericht und Grundgesetz, Festgabe aus Anlass des 25jaehrigen Bestehens des Bundesverfassungsgerichts*, Bd. 1, J.C.B.Mohr (Paul Siebeck),Tübingen, s. 540.

⁵⁰ BVerfGE 16, 130, 141.

⁵¹ BVerfGE 16, 130, 142.

olanlar için en azından güçlü bir başlangıç noktası teşkil edecektir.

Çağrı kararının bu uygulaması, Alman doktrininde tartışmasız ve kesin bir kabul görmemektedir. Bir kısım yazar çağrı kararlarının hukuki dayanaktan yoksun olduğunu ileri sürerken⁵² diğer bir kısım FAYM'nin çağrı kararlarını, parlamenter karar eksikliğinin anayasa yargısı yoluyla, anayasa hukuku açısından şüpheli bir şekilde giderilmesi olarak görmektedir⁵³. Bu eleştirilere ek olarak FAYM'nin bu tür tahminlerde bulunma yetkisi bulunmadığı, Anayasa'ya uygunluğun aykırılığa dönüşme anının Mahkeme tarafından tam bir güvenlikle önceden belirlenemeyeceği de ileri sürülmektedir⁵⁴.

Diğer taraftan çağrı kararı ile anayasayla bağdaşmazlık kararı arasındaki sınırların tam olarak belirlenmesi de kolay değildir. Her iki karar türünün benzer ve farklı yanları bulunmaktadır. Bunlar şöyle özetlenebilir;

“Yasakoyucunun yeni bir düzenleme yapmasına yönelik ima yalnızca çağrı kararlarına özgü bir özellik değildir. Zira anayasayla bağdaşmazlık kararlarında da yasakoyucunun yeni kural koymasına ilişkin bir talimata rastlanabilir. Nitekim FAYM, eski yasanın anayasaya aykırılığına karar vermesiyle ortaya çıkacak boşluğun, yasakoyucunun yeni bir yasa yapmak üzere anayasal yükümlülük altına girmesine yol açması halinde aynı davada ikinci bir karar olarak ayrıca çağrı kararı da verebilmektedir. Her iki karar arasındaki farklılık, “yalnızca anayasaya aykırılığın açıklandığı karar” denetlenen norm hakkında bir değersizlik hükmü içerirken, ‘çağrı kararı’nın en azından kararın verildiği anda böyle bir hüküm içermemesidir⁵⁵.”

AYM'nin pilot karar usulünde ya da diğer bireysel başvuru kararlarında vermiş olduğu TBMM'ye bildirme kararlarının, FAYM'nin norm denetimi ya da bireysel başvuru kararlarında vermiş olduğu çağrı kararlarına ne ölçüde uygun düştüğü sorusu, her iki Mahkemenin kararlarına konu olan kanunların Anayasa'ya uygunluğu konusundaki tespitleri karşılaştırılarak çözümlenmelidir. Bu doğrultuda FAYM çağrı kararlarında incelediği kanunun, henüz Anayasa'ya uygun olmakla beraber yakın gelecekte Anayasa'ya aykırı olacağını belirlemekte ve

---

⁵² Klein, E. (1983). “Verfassungsprozessrecht, - Versuch einer Systematik an Hand der Rechtsprechung des Bundesverfassungsgerichts” AÖR 108, s. 410.

⁵³ Schulte, M. (1988). “Appellentscheidungen des Bundesverfassungsgerichts”, s. 1204.

⁵⁴ Klein, E. (1983). s. 434.

⁵⁵ Kanadoğlu, K. (2004). s. 263.

yasama organının bu konuda bir önlem alması gerektiğine işaret etmektedir. AYM'nin ise vermiş olduğu pilot kararların⁵⁶ tamamında ihlalin bir yasama işlemi olan kanundan kaynaklandığı açıkça ifade edilmektedir. AYM aslında bireysel başvuru yolu aracılığıyla dolaylı bir biçimde de olsa ilgili kanunun Anayasa'ya uygunluğunu denetlemekte ve kanunu Anayasa'ya aykırı bulmakta fakat -yetkisizliği sebebiyle- iptal edememektedir. FAYM ise bireysel başvuru usulünde Anayasa'ya aykırı bulunduğu normları iptal edebilme yetkisine sahiptir. FAYM, çağrı kararlarında kanunları iptal edebilme yetkisine sahip olmasına rağmen bu yetkisini kullanma gereği görmemekte, kanunu henüz Anayasa'ya aykırı bulmamaktadır. Kısaca AYM kanunu iptal edememekte, FAYM ise etmemektedir. Bireysel başvuru bağlamında her iki Anayasa Mahkemesinin kararları arasındaki bu önemli farklılık, AYM'nin vermiş olduğu TBMM'ye bildirme kararlarının “doğrudan” ve “dolaylı” çağrı kararı olarak adlandırılmasını güçleştirmektedir.

b. Bağdaşmazlık (Uyuşmazlık) Kararı ile Karşılaştırılması

FAYM'nin ilgili kanunun Anayasa'ya aykırılığını tespit etmesine rağmen iptal etmemesi ve fakat Anayasa'yla uyuşmazlığına karar vermesi durumundaysa bağdaşmazlık kararı olarak adlandırılan karar türü söz konusu olmaktadır. FAYM'nin içtihat yoluyla geliştirmiş olduğu bu karar türü, Anayasa'ya aykırılığın giderilmesinin Anayasa'ya aykırı normun yalnızca iptaliyle sağlanamaması ya da Anayasa'ya aykırılığın iptal yoluyla giderilmesinin aynı zamanda Anayasa'ya uygun hâli oluşturamaması durumunda kullanılmaktadır. Çağrı kararı ile Anayasa'yla bağdaşmazlık kararı arasındaki sınırların tam olarak belirlenmesi kolay değildir. Yasama organın yeni bir düzenleme yapmasına ve harekete geçmesine yönelik ima yalnızca çağrı kararlarında görülen bir durum değildir. Zira Anayasa'yla bağdaşmazlık kararlarında da yasama organının yeni kural koymasına ilişkin bir talimatla ya da uyarıyla karşılaşılabilir. Her iki karar arasındaki farklılık, “yalnızca Anayasa'ya aykırılığın açıklandığı kararda” denetlenen norm hakkında bir değersizlik hükmü içerirken “çağrı kararı”nın en azından verildiği anda böyle bir hüküm içermemesidir⁵⁷.

---

⁵⁶ Örneğin AYM, pilot karar usulünü uyguladığı son başvuru olan Nevriye Kuruç başvurusunda ihlallerin kanundan kaynaklandığını ifade etmemekte, etkili başvuru yolu açısından yapısal bir “boşluk” olduğunu ve TBMM'nin bu konuda harekete geçmesi gerektiğini söylemektedir.

⁵⁷ Schulte, M. (1988). s. 1201.

AYM'nin kanundan kaynaklanan yapısal sorunlarla ilgili vermiş olduğu pilot kararlarının bağdaşmazlık kararıyla da karşılaştırılması gerekir. Belirtildiği üzere FAYM bağdaşmazlık kararını verirken kanunu iptal etme yetkisini iradi olarak kullanmamakta ve kanunun iptal edilmesiyle ortaya çıkacak sonuçlardan çekinmektedir. Böylelikle FAYM, çağrı kararlarında olduğu gibi bağdaşmazlık kararında da kanunu iptal etmemeyi tercih etmektedir. AYM'nin ise bireysel başvurularda kanunları iptal etme yetkisinden yoksun olması, böyle bir tercihte bulunabilmesinin koşullarını daha baştan ortadan kaldırmaktadır.

Pilot karar usulünü uyguladığı tüm kararlarında AYM, müdahaleye dayanak teşkil eden kanunların kanunilik ölçütüne sahip olmadığını ifade etmektedir. Böyle bir ifadenin FAYM'nin çağrı kararları için kullanmış olduğu hukuki çerçevenin kapsamını aştığı ortadadır. AYM'nin verdiği pilot kararlar ile bağdaşmazlık kararı açısından gerçekleştirilecek bir karşılaştırma ise bünyesinde belirli bir eksikliği barındırmaya mahkûm gözükmektedir. Pilot kararlar doğrultusunda sağlıklı ve kapsamlı bir karşılaştırma ancak AYM'nin bireysel başvuru yolunda Anayasa'ya aykırı bulduğu kanunu iptal edebilme yetkisini kullanabilmesi ihtimalinde gerçekleştirilebilecektir. Nitekim ancak böyle bir ihtimalde AYM'nin kanunu iptal etmemesinin “yetkisizliğinden” mi yoksa somut koşullardaki “tercihinden” mi kaynaklandığı anlaşılabilecektir.

AYM'nin daha baştan kendisini kanunları iptal edebilme yetkisinden mahrum etmesi bağdaşmazlık gibi bir karar türünü ortaya çıkarmasına da engel olmaktadır. Bununla birlikte bireysel başvuruda doğrudan hükmün dayanağını oluşturan Anayasa'ya aykırı kanunu iptal edebilme yetkisini kullandığı varsayıldığında AYM'nin örneğin pilot karar usulüyle karara bağlamış olduğu Y.T. başvurusunda ihlalin ortaya çıkmasına sebep olan 6458 sayılı Kanun'un 53. maddesinin (3) numaralı fıkrasının ilgili bölümünü iptal etmekten çekinmeyeceği söylenebilir. Bu durumdaysa ne çağrı ne de bağdaşmazlık kararına gerek kalacaktır.

Fakat aynı olasılık üzerinden hareket edildiğinde AYM'nin pilot karar usulüyle vermiş olduğu bir diğer karar olan *Keskin Kalem Yayıncılık ve Ticaret A.Ş. ve diğerleri* başvurusunda ihlali oluşturan kanun hükmünü iptal edip etmeyeceği belirli yönlerden tartışmaya açık olacaktır. Bunun sebebi Mahkemenin ilgili kararda kullandığı birbiriyle çelişir gözükken kimi ifadeleridir. İnternet haber sitelerinde yayımlanan bir dizi habere

erişimin engellenmesi kararı verilmesinin, ifade ve basın özgürlükleri ile etkili başvuru hakkını ihlal ettiği iddialarını incelediği bu kararında AYM, 5651 sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun'un 9. maddesinin kanunilik şartını sağlayıp sağlamadığı konusunda öncelikli olarak şu tespitte bulunmuştur:

"Yukarıdaki açıklamalardan Kanun'un 9. maddesiyle ifade özgürlüğüne getirilen sınırlamanın kapsamı, amacı ve sınırları ile sınırlama aracının hukuki niteliğinin müdahalenin kanuniliği yönünden birtakım tereddütlere yol açtığı ortadadır. Bununla birlikte mevcut başvurunun koşullarında Anayasa Mahkemesinin kanunilik ölçütüne ilişkin değerlendirmelerinin derece mahkemelerinin kararlarının demokratik toplum düzeninin gereklerine uygun olup olmadığına yönelik incelemeden bağımsız ele alınması isabetli olmayacaktır. Bu sebeple kanuniliğe ilişkin nihai bir değerlendirme yerine başvurucuların ifade özgürlüğüne yapılan müdahalenin demokratik toplum düzeninin gerekleri ölçütüne uygunluğunun tartışılmasına ve sorunun kanundan kaynaklanıp kaynaklanmadığının buna göre belirlenmesine ihtiyaç bulunduğu değerlendirilmiştir⁵⁸."

Mahkeme bu incelemeyi Kanun'un 9. maddesinin kanuniliği başlığı altında gerçekleştirmiş ve ilk aşamada kanunilik şartının mevcut olup olmadığı konusunda nihai bir değerlendirmede bulunmaktan kaçınmıştır. Mahkeme, demokratik toplum düzeninin gerekleri ölçütü kapsamında devam ettiği incelemesinde ise şu ifadeleri kullanmıştır; "9. madde kamusal makamların takdir yetkisini daraltarak keyfi davranışların önüne geçebilmek için yargılama hukukunun usule ilişkin güvencelerinin yanında demokratik toplum düzeninin gereklerine uygun ve orantılı karar verilmesini sağlayacak güvenceleri de içermemektedir⁵⁹."

Bununla birlikte yine aynı kararda Mahkeme oldukça detaylı bir biçimde TBMM'nin yeni bir kanun çıkarırken gözetmesi gereken hususları da saymıştır⁶⁰. AYM'nin 9. maddenin gözden geçirilmesi konusunda yasama organına oldukça detaylı bir öneri listesi sunması, eğer kanunu iptal etme yetkisine sahip olsaydı kuvvetle muhtemel ilgili Kanunun 9. maddesini iptal edeceğini düşündürmektedir. Fakat

---

⁵⁸ Keskin Kalem Yayıncılık ve Ticaret A.Ş. ve diğerleri [GK], B. No: 2018/14884, 27/10/2021, § 102.

⁵⁹ Keskin Kalem Yayıncılık ve Ticaret A.Ş. ve diğerleri [GK], § 132.

⁶⁰ İfade ve basın özgürlüğünün korunması açısından son derece önemli olan bu hususlar için bkz. Keskin Kalem Yayıncılık ve Ticaret A.Ş. ve diğerleri, § 137.

yine de kanunilik şartı kapsamında “nihai değerlendirmeden kaçınma”ya yönelik ifadelerinden AYM’nin iptal etmeme yönünde bir tercihte bulunabileceğini de söylemek mümkün görünmektedir. Böyle bir olasılıkta AYM, kanunu iptal etmektense FAYM’nin yapmış olduğu gibi bağdaşmazlık kararı vererek kanunun uygulanmasını durdurabilir, aynı zamanda yasama organına belirli bir süre vererek gerekli yasal düzenlemeleri yapmasını isteyebilirdi. Kuşkusuz AYM’nin bireysel başvuruda hükmün dayanağını oluşturan kanunları iptal edebilme yetkisinin var olması durumunda, kullanmaktan kaçındığı bir karar türünü (bağdaşmazlık kararı) tercih edip etmeyeceği tamamen somut olayın özelliklerine bağlı olacaktır.

AYM’nin yukarıdaki kararları dışında yasama ve yürütme organına olmasa da yargı organına yönelik doğrudan ve net bir şekilde yapılması gerekenleri ifade ettiği kararları da bulunmaktadır. Özellikle son dönemde sıklıkla karşılaşılan kararlarına “direnme” şeklindeki tutumun ardından AYM, yapılması gerekenleri çok daha açık bir şekilde saymaktadır. Örneğin AYM, derece mahkemesi tarafından Şahin Alpay kararına⁶¹ uygun ve ihlalin sonuçlarının ortadan kaldırılmasına yönelik karar alınmaması sonucunda, mahkemeye erişim hakkının sağladığı güvencelerle de bağdaşmayacak şekilde kişi hürriyeti ve güvenliği hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir⁶². AYM Şahin Alpay ile ilgili vermiş olduğu ilk kararın uygulanmamasıyla doğrudan bağlantılı olan bu ikinci başvuruda şöyle bir değerlendirmede bulunmuştur: “Başvurucunun tutukluluk durumu hâlen devam etmektedir. İncelenen başvuruda tespit edilen ihlalin niteliği dikkate alındığında bu ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için başvurucunun tutukluluk durumunun sona erdirilmesi dışında bir imkân kalmadığı değerlendirilmiştir. Bu nedenle başvurucunun tutukluluk durumunun sona erdirilmesi suretiyle ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için kararın Mahkemesine gönderilmesi gerekir⁶³.” Mahkemenin açıkça yapılması gerekenleri belirtmesi sebebiyle Şahin Alpay (2) kararı, Şirin tarafından “yol gösterici karar” olarak adlandırmıştır⁶⁴. AYM’nin Keskin Kalem Yayıncılık ve Ticaret A.Ş. ve diğerleri ve Atilla Yazar başvurusunda ilgili kanunun taşınması gereken niteliklere

---

⁶¹ Şahin Alpay [GK], B. No: 2016/16092, 11/1/2018.

⁶² Şahin Alpay (2) [GK], B. No: 2018/3007, 15/3/2018, § 86.

⁶³ Şahin Alpay (2) [GK], § 89.

⁶⁴ Bkz. Şirin, T. (2019). *Bireysel Başvuru Usul Hukuku*, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi- 7, s. 274.

yönelik detaylı ifadeleri, bu kararların da “yol gösterici karar” olarak nitelendirilmesine uygundur.

AYM'nin bazı bireysel başvuru kararlarında muhatap olarak TBMM'yi görüp kararının bir örneğinin de TBMM Başkanlığına iletmesi kaçınılmaz olsa⁶⁵ da TBMM'ye bildirilmesine karar verdiği bu kararlara uygun bir şekilde TBMM'nin harekete geçtiği söylenemeyecektir. Bu yüzden hak ihlalleriyle yeniden karşılaşılmakta ve hukuk devleti niteliğinden uzaklaşmaktadır. Gerçi kararlarının icrasına yönelik bu sorun sadece TBMM'ye bildirilme kararlarıyla da sınırlı değildir⁶⁶.

AYM'nin yukarıda belirtilen kararlarının nasıl tanımlanacağı sorununa dönersek AYM'nin doğrudan TBMM'ye bildirimde bulunulmasına hükmettiği bireysel başvuru sonucu verdiği bu kararlarının -FAYM tarafından içtihat yoluyla geliştirilen çağrı ve bağdaşmazlık kararlarına benzer yönleri bulursa da- çağrı ya da bağdaşmazlık kararıyla özdeşleştirilmesi tam olarak doğru görünmemektedir. Nitekim AYM, FAYM'nin yapmış olduğu gibi normun henüz Anayasa'ya aykırı değil fakat ileride Anayasa'ya aykırı olacağını belirtmekten ya da Anayasa'ya aykırı olmasına karşın iptal etme tercihinde bulunmamasının nedenlerini açıklamaktan kaçınmaktadır; Anayasa Mahkemesi Kanunu'nun 50. maddesinde⁶⁷ “yapılması gerekenlere hükmetme” olarak ifade edilen geniş

⁶⁵ Kılıç, A. (2021). “Anayasa Mahkemesinin Bireysel Başvuru Kararlarının Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Bildirilmesi”, *Anayasa Yargısı*, C. 38., S. 1., s. 123.

⁶⁶ AYM kararlarının icrasına yönelik sorunlar ve öneriler için bkz. Karan, U. (2017). *Bireysel Başvuru Kararlarının İcrası: Eski Alışkanlıklar Yeni Sorunlar*, İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi; Göztepe, E. (2016). “Bireysel Başvuru Kararlarının Bağlayıcılığı ve İcrası Sorunu ile Kurumsallaşma İhtiyacı”, *Anayasa Yargısı*, C. 33; Almendral, R. V. (2016). “Bireysel Başvurularda İlişkin Kararların İnfazı: İspanya Tecrübesi”, *Anayasa Yargısı*, C. 33.

⁶⁷ 6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'un 50. maddesine göre esas incelemesi sonucunda ihlal kararı verilmesi hâlinde ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için yapılması gerekenlere hükmedilir. AYM İçtüzüğü'nün 79. maddesinin ikinci fıkrası da bu yönde bir düzenleme getirmiştir: “Bölüm kararında, gerekli görüldüğü takdirde Kanununun 50 nci maddesinin birinci fıkrası doğrultusunda ihlalin ve sonuçlarının hangi şekilde ortadan kaldırılabilirliği hususunda yapılması gerekenler belirtilir.”

İhlal kararı verilmesi hâlinde, mahkeme kararının iptali yerine ihlalin “sonuçlarının” ortadan kaldırılması için yapılması gerekenlere hükmedilmesinin öngörülmesi, akla gelebilecek tüm karar varyantlarının bu formül içinde toplandığı kanısını doğrulamaktadır. Böylece AYM'ye, somut olayın gerektirdiği özel düzenlemeler için belli bir hareket alanı tanınmış da olacaktır. Ancak bu belirsiz ve genel düzenleme, AYM'nin yargısal işlevinin dışına çıkmasına da yol açabilecektir. Zira AYM'nin işlevi ancak ihlali tespit etmekle sınırlıdır. Kararın sonuçlarına ilişkin belirsiz bir yetki, kararın iptaline nazaran diğer anayasal organlara ait olan alana daha fazla müdahale riskine yol açabilecektir. AYM, hak ihlaline karar vermesi hâlinde, kamu gücü kullanan devlet organlarını tazminat ve yeniden yargılama dışında belli bir davranışta bulunmaya zorlayamaz.

hareket alanından yararlanılarak kanunun Anayasa'ya aykırı olduğu yasama organına bildirilmektedir. Göztepe'nin dolaylı çağrı olarak adlandırdığı kararlarda ise Mahkeme, yasama organının ya da yürütme ve idarenin yapması gerekenlere açıkça değinmemekte ve kararı TBMM'ye bildirmemektedir; buna rağmen dolaylı çağrı kararlarında ihlal kararının mantıksal sonucu olarak Meclisin ya da yürütmenin harekete geçmesini gerektiren⁶⁸ bir durum mevcuttur. Bu yöndeki kararlar için de "Anayasa'ya aykırılığın -açıkça ya da zımmen- tespit edildiği kararlar" ifadesi kullanılabilir.

Her iki sorunlu alanın kaynağı da AYM'nin ihlale sebep olan kanunları iptal etme yetkisine sahip olmaması ve doğrudan kanundan kaynaklı ihlal iddiaları bakımından bireysel başvuru yapılamamasında yatmaktadır. Doktrinde birçok kez bireysel başvuru neticesinde temel hak ve hürriyetleri ihlale yol açtığı tespit edilen kanunun geçerliliğinin sona erdirilebilmesi gerektiği ifade edilmiştir⁶⁹. AYM'ye böyle bir yetkinin tanınması durumunda bireysel başvuru kararlarının icrasına yönelik sorunların önemli bir bölümünün önü kesilebilecek ve ayrıca AYM'nin iptal etmek istediği fakat deyim yerindeyse her seferinde "duvara çarptığı" hâllerde "bildirme kararlarına" da büyük ölçüde gerek kalmayacaktır. AYM'nin ihlalin doğrudan kanundan kaynaklandığı hâllerde bu kanunu iptal edebilme yetkisini kullanabileceğini varsaydığımızda, FAYM tarafından geliştirilen çağrı ve bağdaşmazlık kararlarına benzer içerikteki kararları verip vermediğine yönelik ayrıca bir değerlendirme yapabileme fırsatı da ortaya çıkacaktır. Böylelikle çağrı ve bağdaşmazlık kararlarının içtihat yoluyla geliştirilmesinin önü de açılacaktır. AYM'ye tanınan "yapılması gerekenlere hükmetme" yönündeki yasal yetkinin bu yönde bir içtihat geliştirmeyi kolaylaştıracağı da rahatlıkla söylenebilir. Ancak AYM'nin bu olası karar çeşitlerinin yasayla öngörülmesi, AYM'nin hem mahkeme niteliğine hem de kararlarının otoritesinin korunması gereğine daha uygun düşecektir.

---

⁶⁸ Göztepe, E. (2021), s. 70.

⁶⁹ Bkz. Gülgeç, Y.B., (2021). "Özgürsüzlük, Kanun ve Bireysel Başvuru: Türk Bireysel Başvuru Sistemine Bir Eleştiri", *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 12., S. 2., ss. 585-601, <https://doi.org/10.21492/inuehd.842645>, s. 599; Göztepe, E. (2011). "Türkiye'de Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Hakkının (Anayasa Şikâyeti) 6216 Sayılı Kanun Kapsamında Değerlendirilmesi (2011)", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, C. 95, s. 27; Şahbaz, İ. (2011), *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru ve Sorunlar*, içinde. *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru: Anayasa Şikâyeti/Anlamı ve Olası Sorunlar*, Ankara: TBB Yayını, s. 93.

SONUÇ

AYM'nin gerek norm denetimi gerekse bireysel başvuru yolunda vermiş olduğu kimi kararları doktrinde önemli tartışmalara konu olmaya devam etmektedir. AYM'nin son dönemde vermiş olduğu kimi kararlarına yönelik tespit ve eleştirileri konu alan bu çalışma sonucunda varılan sonuçlar şöyle sıralanabilir:

1. AYM'nin "...yönünden iptal kararı" verdiği kararlarda ilgili normun belirli açılardan Anayasa'ya uygun, belirli açılardan ise Anayasa'ya aykırı olduğu tespit edilmektedir. Mahkeme, bu tarz durumlarda normun düzenlemiş olduğu belirli bir içeriğin hukuk sisteminde var olmaya devam etmesi gerektiğini ifade ederken aynı normun düzenlemiş olduğu başka bir alanın ise Anayasa'ya aykırı olduğunu ifade etmektedir.

2. AYM'nin "...yönünden iptal kararları"nın normun bütünüyle iptal edilip edilmeyeceğini açıkça belirtmemesi ve mevzuatta da bu yönde bir karışıklığın yaratılması hukuk devleti ilkesine aykırıdır. Bununla birlikte böyle bir karışıklığın yaratılması eşitlik ilkesine de aykırı sonuçlar doğurabilecektir.

3. FAYM'nin içtihat yoluyla geliştirdiği bağdaşmazlık kararlarının AYM'nin "...yönünden iptal kararları" ile paralel biçimde değerlendirilmesi mümkündür. Böylelikle mevcut uygulamanın tam tersi bir şekilde normdaki Anayasa'ya uygunluk, aynı normdaki Anayasa'ya aykırılığın ortadan kaldırılması için feda edilmemiş olacaktır.

4. "...Yönünden iptal kararları" dolayısıyla vurgulanması gereken bir diğer husus da yasama erkinin bir hukuk normunu yaratırken hukuki açıklık ve belirlilik ilkesine uymasının; normu uygulayanlar ve Anayasa'ya uygunluğunu denetleyenler açısından ne kadar önemli olduğunu göstermesidir. CMK 308/A açısından gösterildiği üzere Mahkemeyi bu yönde bir karar almaya iten husus ilgili normun Cumhuriyet savcısının tutuklama kararına itirazının sanığın lehine ya da aleyhine olup olmadığı konusunda herhangi bir açıklık içermemesidir. Eğer CMK 308/A hükmü Cumhuriyet savcısının yapabileceği itiraz biçiminin lehe ya da aleyhe olup olmayacağı konusunda açık bir ibare barındırsaydı Mahkeme de aleyhe olan ibarenin iptaline hükmedebilecekti. Böylelikle de hukuki öngörülebilirliği çok daha fazla olan bir karara imza atılmış olacaktı.

5. AYM'nin bireysel başvuru kararlarında ihlalin kanundan ve/veya yapısal sorunlardan kaynaklandığını tespit etmesi durumunda yapısal

sorunların TBMM'ye bildirilmesi yönündeki kararların nasıl adlandırılacağı önemli bir soru(n)dur. Bu kararların FAYM'nin çağrı ve bağdaşmazlık kararları ile karşılaştırılması, ilgili AYM kararlarının da anayasa yargısı açısından ne ifade ettiğinin anlaşılması açısından önemlidir.

6. AYM'nin pilot karar usulünü uygulayarak yapısal sorunların çözümü için kararı TBMM'ye bildirdiği kararlarında, ihlalin kanundan kaynaklandığı açıkça belirtilmektedir. Böyle bir belirleme ilgili karar biçiminin FAYM'nin çağrı kararlarıyla bağdaştırılmasını zorlaştırmaktadır. Nitekim çağrı kararlarında henüz anayasa aykırı bir durumun tespit edilmesi söz konusu olmamaktadır. Benzer bir durum bağdaşmazlık kararı açısından da söylenebilecektir. Bağdaşmazlık kararı, kanunun Anayasa aykırılığının tespit edilmesine rağmen iptal edilmemesidir. Bu tarz durumlarda FAYM normu iptal etme yetkisini tercihen kullanmamaktadır. AYM'nin ise böyle bir tercihinin olup olmadığının tespiti için öncelikle hak ihlaline yol açan kanunları iptal edebilme yetkisine sahip olması gerekir.

7. Bireysel başvurularda hak ihlaline yol açan kanunların iptal edilebilmesi yetkisine sahip olup olmama bakımından FAYM ile AYM arasındaki önemli ayrım; AYM'nin ilgili kararlarının hem çağrı hem de bağdaşmazlık kararıyla karşılaştırılabilmesini engellemektedir. FAYM'nin anayasa şikâyeti yolunda da kanunları hükümsüz kılabilmesi, başka kimi ara karar türlerini yaratabilme olanağını doğurmuştur. Bu açılardan FAYM, ihlalin doğrudan kanundan kaynaklandığı durumlarda hükümsüzlük, kanunun henüz değil fakat gelecek erimde Anayasa'ya aykırı olacağını öngördüğü durumda çağrı ve kanunun Anayasa'ya aykırı olmasına rağmen iptal edilmesi durumunda Anayasa'ya daha da aykırı bir durumun ortaya çıkması ihtimalinde de bağdaşmazlık kararı vermektedir. FAYM'nin bu üç kararı arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Üstelik FAYM açısından bu kararlar, sınırları ve ayrıntıları belirli üç farklı karar türüdür. AYM'nin ihlalin doğrudan kanundan kaynaklandığı durumlarda ilgili kanunu iptal etme yetkisine sahip olmaması ve buna rağmen yapısal sorunların çözümü için kararı TBMM'ye bildirmesi -FAYM'nin aksine- sınırları ve farklılıkları belirgin karar biçimlerini türetebilmesi önünde engel oluşturmaktadır. Dolayısıyla her iki Mahkemenin yetkileri arasındaki bu önemli farklılık, AYM'nin bu yöndeki kararlarının FAYM'nin içtihat yoluyla geliştirdiği kararlarla karşılaştırılmasını zorlaştırmaktadır.

8. AYM'nin ihlalin doğrudan kanundan kaynaklandığını tespit ederek yapısal sorunun çözümü için kararın TBMM'ye gönderilmesine hükmettiği kararların bildirim kararı olarak adlandırılması niteliğine uygun düşmektedir.

9. Son olarak bir kez daha vurgulanmalıdır ki AYM, Anayasa şikâyeti yolunda da kanunları iptal edebilme yetkisine sahip olmalıdır. İhlalin doğrudan kanundan kaynaklandığının tespit edilmesi durumunda ilgili kanunun iptal edilmesi yalnızca usul ekonomisi açısından değil Anayasa'ya uygun bir hukuk düzeninin sağlanması açısından da en pratik çözüm olacaktır.

KAYNAKÇA

- AKYILMAZ, Bahtiyar (2003). “İyi Yönetim ve Avrupa İyi Yönetim Yasası”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 7., S. 1-2., ss. 143-158.
- ALMENDRAL, Ruiz Violetta (2016). “Bireysel Başvurulara İlişkin Kararların İnfazı: İspanya Tecrübesi”, *Anayasa Yargısı*, C. 33., ss. 59-79.
- ALTIPARMAK, Kerem. “Anayasa Mahkemesinin HAGB İptal Kararı Neden Doğru?”, <https://blog.insanhaklariokulu.org/anayasa-mahkemesinin-hagb-iptal-karari-neden-dogru-kemal-gozlere-bir-cevap/> (Erişim Tarihi: 04.10.2022)
- ALTIPARMAK, Kerem. “Anayasa’ya Aykırı Olan Kurum mu Kural mı? Kemal Gözler’in Cevabına Cevap”, <https://blog.insanhaklariokulu.org/anayasaya-aykiri-olan-kurum-mu-kural-mi-kemal-gozlerin-cevabina-cevap/> (Erişim Tarihi: 04.10.2022)
- GEDİK, Ömer (2022). “Norm Denetimi Bakımından Otorite Özgürlük Sarmalındaki Türk Anayasa Mahkemesinin Yorum Yöntemlerine İlişkin Bazı Değerlendirmeler”, *Anayasa Yargısı*, C. 39., S.1., ss. 289-324.
- GÖZLER, Kemal. “Anayasa Mahkemesinin Hükmün Açıklanmasının Geri Bırakılması Kararı Üzerine”, <https://www.anayasa.gen.tr/hagb.htm> (Erişim Tarihi: 25.09.2022)
- GÖZLER, Kemal. “Anayasa Mahkemesinin ...Yönünden İptal Kararları Hakkında Bir Eleştiri”, bkz. https://www.anayasa.gen.tr/yonunden-iptal.htm#_ftn (Erişim Tarihi: 25.09.2022)
- GÖZLER, Kemal. “Anayasa Mahkemesinin ...Yönünden İptali Kararları Hakkında Bir Eleştiri Makaleme Bir Ek”, <https://www.anayasa.gen.tr/yonunden-iptal-ek.htm> (Erişim Tarihi: 25.09.2022)
- GÖZTEPE, Ece (2016). “Bireysel Başvuru Kararlarının Bağlayıcılığı ve İcrası Sorunu ile Kurumsallaşma İhtiyacı”, *Anayasa Yargısı*, C. 33., ss. 93-118.
- GÖZTEPE, Ece (2021). “Bireysel Başvuru Kararlarının İcrası: Anayasa Mahkemesinin Doğrudan ve Dolaylı ‘Çağrı Kararları’ Üzerine Bir İnceleme”, *Anayasa Yargısı*, C. 38, S. 1., ss. 43-83.
- GÖZTEPE, Ece (2011). “Türkiye’de Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Hakkının (Anayasa Şikâyeti) 6216 Sayılı Kanun Kapsamında Değerlendirilmesi”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, C. 95, ss. 13-40.

- GÜLGEÇ, Yahya Berkol (2021). “Özgürsüzlük, Kanun ve Bireysel Başvuru: Türk Bireysel Başvuru Sistemine Bir Eleştiri”, *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.12., S. 2, ss. 585-601.
- KANADOĞLU, Korkut (2008). “Yeni Anayasa Arayışları ve Karşılaştırmalı Hukuk Bağlamında Anayasa Mahkemesi”, *Anayasa Yargısı*, C. 24, S. 1, ss. 61-89.
- KANADOĞLU, Korkut (2022). “Bireysel Başvuruya İlişkin İçtüzük Düzenlemelerinin Anayasalığı Sorunu. Bkz. <https://okan.edu.tr/hukuk/sayfa/8085/bireysel-basvuruya-iliskin-ictuzuk-duzenlemelerinin-anayasalligi-sorunu/> (Erişim Tarihi: 25.09.2022)
- KANADOĞLU, Korkut ve DUYGUN, Ahmet Mert (2021). *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- KANADOĞLU, Korkut (2004). *Anayasa Mahkemesi*, İstanbul: Beta Yayınevi.
- KARAN, Ulaş (2017). *Bireysel Başvuru Kararlarının İcrası: Eski Alışkanlıklar Yeni Sorunlar*, İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi.
- KILIÇ, Abbas (2021), “Anayasa Mahkemesinin Bireysel Başvuru Kararlarının Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne Bildirilmesi”, *Anayasa Yargısı*, C. 38., S. 1., ss. 85-126.
- KLEİN, Eckart (1983). “Verfassungsprozessrecht, - Versuch einer Systematik an Hand der Rechtsprechung des Bundesverfassungsgerichts” AÖR 108.
- PESTOLOZZA, Cristian (1976). “‘Noch verfassungsmaesige’ und ‘bloss verfassungswidrige’ Rechtslagen”, in: *Bundesverfassungsgericht und Grundgesetz, Festgabe aus Anlass des 25jaehrigen Bestehens des Bundesverfassungsgerichts*, Bd. 1, J.C.B.Mohr (Paul Siebeck),Tübingen.
- SCHULTE, Martin (1988). “Appellentscheidungen des Bundesverfassungsgerichts”.
- ŞAHBAZ, İbrahim (2011). Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru ve Sorunlar, in. *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru: Anayasa Şikayetli Anlamı ve Olası Sorunlar*, Ankara: TBB Yayını.
- ŞİRİN, Tolga “(2019). *Bireysel Başvuru Usul Hukuku*, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi- 7.
- ŞİRİN, Tolga. “İhmal Yoluyla Anayasaya Aykırılık: Kemal Gözler’in Yazısı Vesilesiyle Bir Değerlendirme”, https://www.tolgasirin.com/post/yasama_ihmalleri (Erişim Tarihi: 04.10.2022)

YILDIZ, Eda (2022). "Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesinin 'Katı Yorum' İçtihadı ve Anayasa'ya Uygun Yorum", *Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Akademik Dergisi*, S. 8., ss. 143-176.

Türk Anayasa Mahkemesi Kararları

Ahmet Özbey, B. No: 2018/20063, 30/6/2021.

Atilla Yazar ve diğerleri [GK], B. No: 2016/1635, 5/7/2022.

Bedrettin Morina [GK], B. No: 2017/40089, 5/3/2020.

G.I. ve diğerleri, B. No: 2017/5849, 24/3/2021.

Hamit Yakut [GK], B. No: 2014/6548, 10/6/2021.

Keskin Kalem Yayıncılık ve Ticaret A.Ş. ve diğerleri ([GK], B. No: 2018/14884, 27/10/2021.

Nevriye Kuruç [GK], B. No: 2021/58970, 5/7/2022.

Sabri Uhrağ [GK], B. No: 2017/34596, 29/12/2020.

Süleyman Başmeydan [GK], B. No: 2015/6164, 20/6/2019.

Süleyman Kurtel [GK], B. No: 2016/1808, 22/1/2021.

Şahin Alpay [GK], B. No: 2016/16092, 11/1/2018.

Y.T. ([GK], B. No: 2016/22418, 30/5/2019.

Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş. ve diğerleri [GK], B. No: 2016/5903, 10/3/2022.

AYM, E. 1988/51, K. 1989/18, KT. 2.5.1989, AYMKD. 25, s. 228.

AYM, E.2021/48, K.2022/7, 26/01/2022, § 21.

AYM, E.2021/121, K.2022/88, 20/07/2022.

Federal Alman Anayasa Mahkemesi Kararları

BVerfGE 8, 1, 19.

BVerfGE 16, 130, 141.

BVerfGE 72, 9, 18.